

milenko prvački, slika

Sartrove devojčice

momčilo paraušić

»...Ništa lakše nego praviti decu; ali kakva nepravda imati ih! Da je ostao u životu, moj otac bi me čitavom svojom dužinom poklopio i zdrobio me. Srećom, umro je u mladim godinama; među Enejima koji na leđima nose svoje Anhize, ja prelazim s jedne obale na drugu sam, ispunjen mržnjom prema tim nevidljivim roditeljima koji jaše svoje sinove čitavog života; ja sam iza sebe ostavio jednog mladog pokojnika, kome nije doteklo vremena da bude moj otac, a koji bi mi, danas, mogao biti sin. Je li to bilo zlo ili dobro? Ne znam; ali ja dragovoljno potpisujem nepobitnu tvrdnju jednog uvaženog psihoanalitičara: ja nemam nikakvo *Nad-ja*«
Žan-Pol Sartre

Jedan dinamičan život i bogato književno i filozofsko delo smrti je privela kraju, na način kako to ona čini — ostavila u njemu neka pitanja bez odgovora, ali odmah počela da ga sažima i zaokružuje, učvršćuje njim samim. Zaustavivši sve što se do juče u njemu kretalo, dala mu priliku da se brani od vremena samo sobom.

Odvažna i originalna misao Sartrova u intelektualni i društveni život našeg vremena unela je nove moćne impulse, koji su redovno imali pokriće u njegovom životu, što se može nazvati jedinstvom humanističke vizije i biografije. Ugroženu strujama hladne pozitivističke i pragmatičke stihije, potčinjenu potrebama dnevne politike i drugim silama dehumanizacije, Sartre je misao o čoveku neumorno vraćao »toplom« temama, kao što su smisao života, egzistencija, sloboda, odgovornost... U svoje vreme, njegova filozofska i književna viđenja čovekove situacije bila su snažni protesti protiv obezličavanja i otuđenosti u uslovima prevlasti tehokratije i drugih oblika manipulisanja ljudima. Njegova misao snažno je skrenula pažnju na potrebu celovite vizije o čoveku, koja se zamagljivala u fragmentarnim znanjima specijalnih nauka i gubila dušu u apstraktnom humanizmu. I u težnji da bude u funkciji vrednovanja stvarnosti, izrastala je u kritiku pasivnosti, licemerja i uspavanih savesti. I kada je gubila kriterijume za istinu i kolebala se u subjektivizmu, u pomanj-

kanju sluha za dijalektičke veze, ona je uvek bila neponovljiv doživljaj i motiv.

Sartrovo delo ostalo je u raznovrsnom žanru i bogatoj simbolici. Njegova vidovitost tražila se u filozofskom promišljanju, etička čistota u privrženosti svojim shvatanjima, a živi temperament u nadahutoj književnoj nadgradnji, koja je, za njega, bila i ostala praktična kreacija, akcija.

Misao Sartrova formirala se u vremenu koje je bilo ispunjeno opštom neizvesnošću i nesigurnošću (opasnost od ratova, ekonomskih kriza, fašizma), ali koje je nudilo i vizije oslobođenja putem revolucionarnih preobražaja. U traženju izlaza, Sartre je započeo odvažne i originalne dijaloge s filozofskim izvorima esencijalističke orijentacije — s Platonom, Hegelom i drugima.

U takvim uslovima on je došao do vlastitog početka: ljudska suština nije data unapred — čovek se prvo rađa, pa svojom aktivnošću u svetu stvara svoju suštinu. On je bezavičajan, ispunjen mučninom i prepušten sebi u traženju smisla — potpuno slobodan i odgovoran u oblikovanju svoje prisutnosti u svetu, u stvaranju sebe. Iako je tako pojedinačno stavio iznad opšteg, kao višu realnost, Sartre se razilašao s filozofima pojedinačnog (Kjerkegor, Jaspers) koji su pokušali da emotivni sloj čoveka afirmišu kroz subjektivno vezivanje za Apolutno. A u susretu s Dostojevskim, kada mladi Karamazov, u trenutku kajanja, kaže: »Kad Boga ne bi bilo, sve bi bilo dozvoljeno«, odbacujući paradigmatiku hrišćansku svest i ne opravdavajući postupak, raskida još jednu sponu — dolazi u sukob sa svim determinističkim doktrinama. Iz toga nastaje još jedan razlaz — odbacivanje svih koncepta dijalektike prirode (Engels, Lenin, Lukač...). Jer, jedan od dva modusa bića, biće po sebi, po Sartru, je puno, masivno, završeno, u njemu nema podvojenosti i nedostataka, pa prema tome, ni motiva, pokretača. Zato se i ne razvija, nije dijalektično. Tako, dok ono »jeste to što jeste«, čovek ili biće za sebe nikad »nije ono što jeste, a jeste ono što nije«. Čovek se pomoću sveći diferencira na ono što ne priznaje kao datost, na ništa, i na ono što svojom kreacijom hoće da bude i u toj razlici razvija.

Svoju koncepciju čoveka, napregnutu do prskanja, Sartre je izveo iz dileme: čovek je sav slobodan ili uopšte to nije. On je energično odbacio filozofsko nasleđe o slobodi: ne postoji prvo čovek da bi kasnije bio slobodan, čovek ne bira slobodu već je on »sloboda koja bira«. Slobodu čovek ne može izbjeći ni kad bi to hteo, jer je na nju osuđen. Zato sloboda nije blagodat, prepuštanje zadovoljstvu i uživanju, nego obaveza, aktivnost, borba. Čovek je svoj projekt: on čini od sebe šta hoće i ono je što čini od sebe. On postavlja ciljeve ili se projektuje u nebiću, a to znači da mogućnost pretvara u stvarnost po vlastitom obrascu. Prihvatajući datost, bira čak i vlastito rođenje!

»Suština odnosa među svestima nije sabistvovanje već konflikt.« To znači da sloboda ima granicu, a to je biće drugog čoveka (»Drugi krađe moju egzistenciju«). Ne mogavši da se odupre građanskom egoizmu, Sartre poriče mogućnost odnosa da subjekta (jedan za drugog je uvek objekat, jer jedan pomoću drugog postaje slobodan). Videći mogućnost veze dva subjekta jedino u ljubavi, on je došao do jedne iracionalističke i idealističke optike.

Sartrova misao o slobodi ulazila je u tesnace, padala i uzdizala se, ali je ostala svedočanstvo o temperamentu koji misli. Ali u njoj su sadržane i dragocene premise da je čovek, ako je apsolutno slobodan, u istoj meri i odgovoran za sve što čini. On je, čak, i pisao da njegova koncepcija više nego jedina druga daje pouzdane kriterijume za utvrđivanje čovekove odgovornosti, ipak ne zapažajući da se u jednoj poziciji relativnog determinizma jasnije razlikuje objektivno od subjektivnog i opšte od individualnog u ljudskom aktu. Ali u vremenu kojem je bilo potrebno mnogo savesti i odgovornosti, nešto je moralo biti rečeno povišenim tonom da bi se uopšte moglo čuti.

Život i delo Sartrovo su se dopunjavali. On nijednog trenutka nije poštedeo sopstvenu državu i klasu. Na svoj način bio je učesnik u događajima koji su obeležavali tokove savremene istorije. (Pokret otpora, Vijetnam, događaji u Mađarskoj, borba Alžira za oslobođenje). Podržao je 1948. godine naš izbor slobodnog puta u socijalizam, stigao na mnoga slavna mesta naše istorije, bio poznanik i prijatelj nemalog broja Jugoslovena.

Preobražavajući se, njegova misao prema marksizmu smirila se u saznanju da je to »filozofija naše epohe«, da je »marksizam nenadmašan« po tome što veliki istorijski poslovi, obuhvaćeni njegovim programom, predstoje. I u viđenju da je njegov egzistencijalizam samo jedna konkretizacija marksizma, koja će živeti sve dok ga istorijska praksa, razrešavanjem protivrečnosti koje je uneo u svoj program, ne privede kraju.

Sartrovo odbijanje priznanja (Nobelova nagrada, Legija časti, članstvo u Akademiji nauka) možda zbunjuje, ali uistinu oduševljava doslednost vlastitim rečima, koja mu je omogućila da izbegne predodređenost svoje buduće aktivnosti.

Iza Sartra ostao je život kao nemiran san, na putu od srednjoškolskog profesora do pisca književne i filozofske lektire, od buržoaskog porekla do budne savesti svog vremena. I delo koje je bilo inspirisano željom da čoveka oslobodi tereta nasleđa, da može da se počne od sebe i da se meri u vlastitom dostignuću ili neuspehu. Zato je ono, iako ponekad protivrečno, najbliže mladima, jer širom otvara vrata za stvaralačko dokazivanje. U njemu sinovi prevazilaze očeve, a Sartrove devojčice kadre su da pobegnu od toplog roditeljskog praga i vrata se njihovoj bolesti, ponekad. A ma koliko to bilo teško, mladi slobodno i s ponosom biraju takve batine.